

Відкриті питання податкової реформи

Ярослава БУЗДУГАН,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
університету «Україна»

12

Упродовж періоду українського державотворення питання податкової реформи завжди були предметом дискусії вчених — юристів, економістів, політиків і громадськості. Зокрема, в юридичній літературі представлено широкий спектр досліджень, у яких проблеми реформування вітчизняної податкової системи на науково-теоретичному рівні аналізували у своїх публікаціях Л. Воронова, М. Кучерявенко, Н. Пришва, П. Мельник та інші. Водночас необхідно зазначити, що питання податкової реформи мають під собою практичну площину, оскільки її здійснення спричинене безпрецедентними наслідками загальносвітової економічної кризи: падінням життєвого рівня населення, збільшенням обсягу бюджетного дефіциту, зростанням інфляції, державного боргу.

Загалом податкове законодавство України вже розроблене, систематизоване, але, зважаючи на низку недоліків, потребує радикального вдосконалення, адже саме воно є вагомим правовим та економічним чинником ефективності фінансового забезпечення економічної та соціально-культурної сфер держави, а також невід'ємною складовою в системі побудови громадянського суспільства.

Учений В. Коваленко виокремлює такі ознаки громадянського суспільства: 1 — свобода й ініціативність особистості; 2 — розвиток суспільних відносин відповідно до принципу, за яким людину завжди слід розглядати як мету, а не засіб; 3 — ліквідація відчуженості людини; 4 — реальне забезпечення рівних можливостей людей; 5 — постійний захист прав і свобод людини та громадянина; 6 — плюралізм духовного життя суспільства; 7 — існування в абсолютній більшості так званого середнього шару, відсутність поляризації населення на дуже багатих і дуже бідних; 8 — існування та функціонування розвиненої соціальної структури тощо [6, с. 23.]. Незважаючи на прийнятий у 2010 році Податковий кодекс України, саме регламентована ним система й далі залишається найскладнішим фінансово-економічним інструментом суспільного розвитку, котрий здатний завдати шкоди чи, навпаки, дати імпульс розвитку. Відсутність належної методології прогресивного оподаткування, неефективність оподаткування нерухомості та справляння земельного податку, плати за використання природних ресурсів, ПДВ, недосконала система оплати праці (ціна робочої сили) гальмують розвиток ринкових засад економічного та соціального розвитку. Серед загальних проблем слабкою ланкою, на наш погляд, є нинішня система оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема з огляду на значну відмінність між їхніми мінімальною і максимальною величинами.

Податки як фінансова категорія найтісніше пов'язані з соціальним життям будь-якого індивіда сучасного

суспільства. Тому держава як основний суб'єкт регулювання соціально-економічної політики за допомогою інструментів податкової системи покликана забезпечити баланс інтересів суспільства в умовах ринкових відносин.

Неефективність державної політики щодо формування й розподілу податкових надходжень зумовила розшарування суспільства на «формульальний», «споживацький» та «паразитуючий» сектори, протистояння між якими постійно загострюються й посилюють соціальну напруженість, особливо в умовах фінансової кризи.

Загострення суспільного протистояння можна уникнути за рахунок перерозподілу частини «надлишкового доходу» «багатої меншості» на користь «бідної більшості», вдосконаливши Податковий кодекс України.

Після розпаду СРСР Україна мала вагомий економічний потенціал, але неефективна приватизація, недосконала податкова політика та нерациональне формування й використання фінансових ресурсів призвели до створення потужної тіньової економіки [10].

За таких умов і склалася нинішня ситуація щодо формування й розподілу податкових надходжень в економіку України із структурізацією суспільства шляхом виокремлення таких секторів:

1. «Формульальний» сектор суспільства (котрий має джерела доходу, з якого сплачує податки, за рахунок яких і формується значна частина бюджету, і практично не використовує пільг);

2. «Споживацький» сектор суспільства (не має джерела доходу, є лише споживачем бюджетних коштів, потребує значного соціального захисту);

3. «Паразитуючий» сектор суспільства (має значний тіньовий дохід і водночас під час перерозподілу споживає фонди, сформовані «формульальним» сектором суспільства) [3, с. 180].

У зв'язку з цим загострюється протистояння між суспільними групами, зумовлюючи актуальність проблеми реформування соціального становища населення перетворенням «паразитуючого класу» на «формульальну» частину

суспільства шляхом легалізації й ефективного оподаткування їхніх доходів в умовах цивілізованих ринкових відносин.

Слушно зазначає Т. Маршалок, що досить дискусійними є положення про досягнення рівномірності та загальності в оподаткуванні, справедливого розподілу податкового навантаження. Зазначені проблеми є актуальними і потребують розв'язання задля досягнення справедливих відносин між державою та платниками податків у процесі їх справляння [7, с. 53].

Урегулювання згаданого конфлікту є основним положенням теорії економіки добробуту. Вона забезпечує суспільний добробут шляхом урахування недосконалостей ринку та необхідності державного втручання, а також вивчає вплив окремих рішень та дій приватних осіб і державних установ [2, с. 223].

Некомпетентність більшості громадян України та короткострокова політика певних груп в інвестиційних процесах «сертифікатної» приватизації призвела до масового роздержавлення промислових об'єктів і передачі їх деяким особам, котрі пізніше утворили новий для України суспільний клас олігархів.

Представники цієї соціальної групи є найефективнішими об'єктами прикладного застосування оптимуму за Парето в умовах соціальної політики Української держави. Незначна частина добробуту олігархів за рахунок прогресивного оподаткування може значно покращити добробут соціально не захищених громадян, у результаті цього підвищиться загальний суспільний добробут.

Іншим об'єктом розподілу добробуту за Парето є особи, які отримують доходи, вищі за середній рівень у державі. Цю групу населення формують державні посадовці, виконавці, керівники й розпорядники. Отримуючи дохід з бюджету, як і більшість громадян, вони практично цілковито позбавлені можливості ухилитися від сплати податкових платежів. Однак частина представників такої соціальної групи адаптувала законодавчу базу країни з огляду на власні фінансові інтереси. Рівень використовуваних державних пільг не позначився на сумі сплачених податкових внесків, а особи, що мали заробіток в розмірі 15 прожиткових мінімумів і більше, взагалі залишалися нейтральними щодо сплати соціальних платежів [4, с. 128].

Водночас більшість представників заможної частини українського суспільства ухиляються від сплати податкових платежів за встановленою податковою ставкою.

У таких умовах і сформувався феномен соціального буття в Україні: «багата меншість» — власники потужного джерела сплати податку — максимально ухиляється від своїх обов'язків, отримуючи значну частину фінансових і соціальних пільг. «Бідна більшість», маючи незначні доходи, цілковито несе податкове навантаження і формує різні соціальні фонди — фінансову базу соціальної політики держави.

Правильно зауважує вчений А. Чвалюк, що у ПК України залишено без уваги оподаткування об'єктів житлової нерухомості, які перебувають у власності громадян України, але розташовані за її межами. Для вирішення цього питання необхідно звернутися до досвіду інших держав, таких, як Франція та Швейцарія, де зазначений податок стягується вже понад 50 років, і виробити шляхи імплементації досвіду або запліщити очі на закордонні маєтки заможних українців [11, с. 191].

Проблема справедливого оподаткування дуже складна, адже вона полягає в узгодженості дій двох протилежно налаштованих суб'єктів податкових відносин — держави і платника.

Основоположник досконалого оподаткування А. Сміт зазначав: «Податки мають бути справедливими, зокрема піддані держави повинні сплачувати податки відповідно до отриманих доходів» [9, с. 425].

Учені А. Вагнер, Г. Штейн, А. Шеффле значно доповнили вчення А. Сміта в розумінні справедливого оподаткування:

«...Справедливість в оподаткуванні асоціюється з дотриманням повноти та рівномірності оподаткування,

дотримання яких є першопричиною справедливості оподаткування», — вважав А. Вагнер. Певні наукові постулати вченого були лише здогадками реального процесу податкових відносин.

А. Шеффле в справедливості вбачав морально-етичну поведінку суб'єктів податкових відносин. Справедливість, на його думку, подібна до моралі, є ідеальним принципом, що має проникнути в оподаткування з боку як податкової влади, так і платника податків [5, с. 25].

Зазначені постулати і міркування стали основою розвитку теорії про справедливе оподаткування. Справді, лише через морально-етичні якості оподаткування, що відповідають принципам повноти та рівномірного розподілу податкового тягаря, можна досягти засад справедливого оподаткування.

Необхідність забезпечення соціальної справедливості та розширення фінансової бази соціальної політики актуалізували потребу розробки й впровадження нової теорії прогресивного оподаткування — «оподаткування дорогого життя», в основі якої має бути закладено розрахунок податкових ставок щодо сум доходу.

Податковою базою в моделі прогресивного «оподаткування дорогого життя» є дохід після сплати податку за єдиною ставкою і всіх інших обов'язкових платежів до бюджету та цільових фондів. База оподаткування зменшується на величину інвестиційних витрат на заснування підприємницької діяльності чи придбання фондових інструментів, що в майбутньому збільшать об'єкт оподаткування за їхнього рентабельного використання, підвищать зайнятість населення і добробут загалом. Стимулювання внутрішніх інвестицій може скоротити споживання (попит) окремих благ (переважно високої вартості), однак здатне підвищити пропозицію продукції за рахунок зростання ВВП. У такий спосіб зростання інвестування підвищить ефективність роботи фінансових посередників та перерозподілу фінансових ресурсів, пришвидшить грошовий оборот, збільшить соціальні виплати і мінімальну заробітну плату за рахунок зростання доданої вартості і пришвидшення її перерозподілу. Зростання платоспроможного попиту під час розподілу доданої вартості відбуватиметься меншими темпами, ніж зростання обсягу виробництва продукції (пропозиція), тому інфляційні тенденції не спостерігатимуться, що актуально сьогодні.

Теорія «оподаткування дорогого життя» ґрунтується на встановленні розміру неоподаткованого мінімуму згідно з пропозиціями Дж. Мілля — на рівні прожиткового мінімуму [8]. Тобто суб'єктом прогресивного оподаткування повинна бути особа, яка має джерело його сплати після витрат на забезпечення елементарних потреб її існування. Такий підхід зменшить кількість випадків ухилення від сплати податків і підвищить ефективність адміністративного законодавства. Саме прогресивне оподаткування за цією теорією має стосуватися осіб, дохід яких значно перевищує середню заробітну плату і вони належать до вищих соціальних класів з підвищеним рівнем добробуту.

Амплітуда коливань податкових ставок за теорією «оподаткування дорогого життя» перебуває в межах від 1% до 35% і залежить від розміру загальнообов'язкової ставки оподаткування доходів громадян та кратності розміру доходу над середнім рівнем заробітної плати.

В алгоритмі розрахунку податкового навантаження теорії «оподаткування дорогого життя» вчені-економісти використовують три типи змінних, що умовно поділені на прикладні, похідні і статистичні. Прикладними називаються змінні теорії, які застосовуються безпосередньо податковими агентами до об'єкта оподаткування з метою розрахунку податкового навантаження. Похідні змінні — ті, що науковці використовують лише під час розрахунку прогресивних ставок. Статистичні змінні є незалежними даними реальних умов економіки держави,

або характеризують безпосередньо платника податку на доходи фізичних осіб [5, с. 87].

Таку групу змінних становлять:

- 1) розмір середньої заробітної плати в державі;
- 2) дохід особи, який підлягає оподаткуванню за ставкою;
- 3) дохід особи, який залишився після сплати податку за єдиною ставкою;

- 4) інвестиційні витрати;
- 5) загальнообов'язкова єдина ставка оподаткування доходу фізичних осіб ($y\%$);

- 6) податкове навантаження за єдиною ставкою (y грн.)

До прикладних змінних належать:

- 1) ставка податку за прогресивною шкалою ($y\%$);
- 2) число перевищення об'єкта оподаткування за прогресивною ставкою над рівнем середньої заробітної плати;
- 3) податкове навантаження за прогресивною ставкою (y грн.);

- 4) дохід особи, що підлягає оподаткуванню за прогресивною шкалою ставок;

- 5) дохід особи, що залишився після сплати податку за прогресивною шкалою;

- 6) єдина, критична ставка прогресивної шкали, що застосовується для частини доходу, яка перебуває за межею встановленого граничного значення числа перевищення.

Ефективність теорії «оподаткування дорогого життя» відображається у впливі додаткового податкового навантаження, породженого прогресивним податком, на різні категорії населення, що проживають у соціальному середовищі України.

Аналіз добробуту під час оподаткування за запропонованою прогресивною системою свідчить, що для осіб з доходом, який незначно перевищує середню заробітну плату, податковий тягар прогресивної моделі практично не впливає на їхній добробут, однак зростання податкового навантаження і, як результат, скорочення добробуту випереджає темп зростання доходу. Отже, доходи платників, котрі мають високий заробіток, оподатковуються за досить високими ставками податку, що значно скорочує ефект приросту добробуту від збільшення доходу.

У роботі наведено теоретичні засади побудови прогресивної системи оподаткування «надлишкового доходу», що виявляється в розробці механізму оподаткування в напрямі реформування податкової системи з урахуванням соціально-економічних показників та інвестиційної складової.

На основі викладеного можна сформулювати певні висновки.

1. Ситуація, що склалася в Україні, призвела до класової структуризації суспільства на: «формульний» сектор, що має джерело доходу, з якого сплачує податки; «споживацький» сектор, у якого джерело доходу відсутнє і який є потужним джерелом витрат бюджетних коштів; «паразитичний» сектор суспільства, що є власником значного капіталу, але, як правило, тінювого і тому під час перерозподілу споживає фонди, створені «формульним» сектором. Передумовою розробки теоретико-методичних засад теорії «оподаткування дорогого життя» в цьому аспекті є потреба перетворення «паразитуючого» сектору суспільства на «формульний».

2. Досягнення ефективності функціонування податкової системи України можна забезпечити за умови виконання положень американської моделі оподаткування з одночасним урахуванням умов оптимізму за Парето, що дають змогу на принципах прогресивності перерозподілити «надлишковий дохід» «багатій меншості» на користь «бідної більшості».

3. Основні положення теорії «оподаткування дорогого життя» можуть використовуватись як приклад ефективного важеля державного регулювання щодо забезпечення макроекономічного розвитку економіки за рахунок звільнення від оподаткування інвестиційних витрат, або перерозподілу доходу в рахунок фінансування державних програм.

4. Побудова механізму оподаткування за теорією «оподаткування дорогого життя» має реалізовуватись поетапно: визначення об'єкта оподаткування; встановлення кратності надлишкового доходу до рівня середньої заробітної плати; застосування відповідної ставки прогресивного податку; визначення податкового навантаження; застосування граничних ставок прогресивної шкали на основі розрахованої системи прогресивних ставок оподаткування.

5. Основні принципи побудови теорії «оподаткування дорогого життя» дали змогу сформулювати теоретичні закони, які відображають пропорційність зміни доходу і прогресивних ставок, граничного розширення меж прогресивного оподаткування, взаємовплив ставок оподаткування через причинно-наслідкову зміну прогресивних ставок згідно із загальнообов'язковою, встановленою в державі.

6. Використання положення теорії «оподаткування дорогого життя», зведеного до рівня методичних розробок та прикладних рекомендацій з прогресивного оподаткування «надлишкового доходу» залежно від кратності перевищення єдиної пропорційної ставки, дає можливість реформувати чинну систему оподаткування за рахунок скасування пільг і вирівнювання середньої заробітної плати та прожиткового мінімуму.

Податкову політику треба розглядати як складову політики економічного та соціального зростання. Зрозуміло, що без активної участі науковців і громадськості, а також без використання позитивних надбань зарубіжних країн розв'язати проблеми податкової реформи буде надзвичайно важко, але необхідно. Бо це дасть змогу забезпечити комплексний підхід до регулювання податкових відносин, оптимізувати структуру дохідної частини бюджету та створити в Україні податкову систему, адекватну потребам соціально-культурного та суспільного розвитку загалом.

Джерела

1. Податковий кодекс України: від 2 грудня 2010 року № 2755-VI // Офіційний вісник України. — 2010. — № 92.
2. Економічна енциклопедія: В 3-х т. — Т. 2. / Відп. ред. С. В. Мочерний та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2001. — 848 с.
3. Заревчанська Т. В. Реформа оподаткування доходів громадян — проблеми та перспективи // Вісник Хмельницького національного університету (Вісник університету Поділля). — 2005. — № 6, т. 3(75). — С. 178—181.
4. Іванов Ю. В. Альтернативні системи оподаткування: Монографія / Іванов Ю. В. — Харків: ХДЕУ, Торнадо, 2003. — 517 с.
5. Ісаєв А. А. Нариси теорії і політики податків. — Ярославль: Типо-літографія Г. Фальк, 1885. — 174 с.
6. Коваленко В. Сучасна українська національна ідея як невід'ємний чинник побудови громадянського суспільства // Віче. — 2011. — № 23. — С. 23—25.
7. Маршалок Т. Концептуальна парадигма податкових відносин у контексті «справедливого оподаткування» // Віче. — 210. — № 2. — С. 53.
8. Мілль Дж. С. Основи політичної економії: В 3-х т. — М.: Прогрес, 1980—1981. — Т1.
9. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй / Пер. з англ. — Книга 5: Про прибутки правителя або держави. — К.: Port-Royal, 2001. — 677 с.
10. Філоненко С. Чи готовий український бізнес до соціальної відповідальності? — Віче. — 2010. — № 1. — С. 30.
11. Фінансове право у XXI сторіччі: здобутки та перспективи / Збірн. наук. праць за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., 4-7 жовтня 2011 р., Ч.І./НДІ фінансового права. — К.: АЛЕРТА, 2011. — 296 с.